

Suomen juutalaisten vai Suomen juutalaispakolaisten tarina?

Atso Haapanen:

Ennen Auschwitzia: Suomen juutalaisten tarina.

Into 2021. 229 s. ISBN 978-952-351-504-8.

Suomen juutalaisuuden historia on kokonaisuutena melko tutkimaton. Alan klassikko on Santeri Jacobsenin *Taistelu ihmisoikeuksista* (1951), jossa tekijä käsittelee juutalaisten asemaa Suomessa kansalaisoikeuksien myöntämisen ja toteutumisen näkökulmasta. Toinen kokonaisuus aiheesta on Taimi Torvisen *Kadi-mah* (1989). Helsingin juutalainen seurakunta julkaisi vuonna 2006 Dan Kantorin ja muiden artikkelikokoelman *Lechaim!*, jossa juutalaiset ja ei-juutalaiset tutkijat valottivat Suomen juutalaisten historiaa. Uudelle kokonaisuudelle olisi siten tarvetta. Sen sijaan kahdeksan pakolaisena Suomeen tulleen juutalaisen luovuttamista saksalaisille sekä sitä edeltäneitä vaiheita on tutkittu varsin kattavasti. Elina Suominen, nykyinen Sana, käsittelee aihetta jo vuonna 1977 teoksessaan *Kuoleman laiva S/S Hohenhörn*. Hannu Rautkallio jatkoi aiheesta seitsemän vuotta myöhemmin teoksessa *Ne kahdeksan ja Suomen omatunto* ja palasi aiheeseen kattavasti vuonna 2004 teoksessa *Holokaustilta pelastetut*.

Suomen itsenäisyyden ensi vuosikymmenten sota-historiaan erikoistuneen tietokirjailija Atso Haapasen teoksen otsikko *Ennen Auschwitzia: Suomen juutalaisten tarina* antaa ymmärtää, että lukijalla on kädessään samoissa kansissa sekä johdatus Suomen juutalaisten että Suomeen tulleiden pakolaisten historiaan. Teoksen rakenne ei kuitenkaan tue tätä ennako-odotusta. Teos jakautuu neljään osaan, joista ensimmäinen kattaa kolmanneksen teoksesta ja on otsikoitu ”Juutalaisten sorto maailmalla”. Toisessa osassa käsitellään pääotsikon mukaan juutalaisten sortoa Suomessa, mutta valtaosa tekstistä käsittelee Suomeen 1930-luvun lopulla tulleita juutalaispakolaisia. Kolmas osa käsittelee kahdeksan pakolaisjuutalaisen luovutusta ja viimeinen osa suomalaisten SS-miesten toimintaa itärintamalla sekä juutalaisten sotavankien kohtelua.

Eri osien lähdepohja ja käsittelytapa vaihtelee. Ensimmäinen osa on referaattia siitä, mitä suomenkielinen sanomalehdistö 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa kirjoitti juutalaisten vaiheista ajanlaskumme alusta Hitlerin aikoihin. Haapanen sanoo esipuheessa halunneensa selvittää, ”miksi juutalaisia on kautta historian sorrettu”, mutta lehdistöaineisto ei tähän vastaa. Korkeintaan se kertoo lehdistön asenteista ja kulloisistakin mielenkiinnon kohteista. Juutalaisten historiasta, myös sorrosta, on kirjoitettu muutaman kirjaston verran

julkaisuja, joten tukeutuminen pelkästään suomenkieliseen lehdistöön on outo ratkaisu. Kahden vuosittaisen sortohistorian tiivistäminen kuuteen sivuun (s. 13–18) ei juuri tarjoa tilaa vastata kysymykseen, miksi juutalaisia on sorrettu. Suomen juutalaisten historiaa ja toisen maailmansodan aikaisten pakolaisten kohtelua ajatellen ensimmäinen osa tuntuu tarpeettomalta. Juutalaisten sorron historiaksi se on liian pintapuolinen.

Toisen osan otsikkona on ”Juutalaisten sorto Suomessa”. Se lupaa enemmän kuin antaa. Osan ensimmäinen luku, ”Juutalaisten tulo Suomeen”, kertoo lyhyesti (ja jälleen vain sanomalehtiin perustuen) Suomen juutalaisyhteisön syntyvaiheita Ruotsin ja autonomisen Suomen aikana. Aihetta tuntemattomalle lukijalle syntyhistoria jää luvun jälkeenkin epäselväksi.

Suomen juutalaisten varhaishistoriaa käsittelevän luvun jälkeen Haapanen tarkastelee Suomeen 1930-luvun lopussa tulleita itävallanjuutalaisia pakolaisia, mutta ei kerro lukijalle pakolaisuuden syitä. Tämä on valitettavaa, etenkin kun aiheesta olisi jo tutkimustietoa Rautkallion teoksissa sekä Torvisen vuonna 1984 ilmestyneessä kirjassa *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella*, joka kyllä löytyy Haapasen kirjallisuusluettelosta. Pakolaisten tarkastelussa tekstin uskottavuus ja tarkkuus paranee, kun Haapanen siirtyy käyttämään, tai useimmiten referoimaan, aiempaa tutkimusta ja paikoin arkistomateriaaliakin.

Teoksen kolmas ja laajin osa, ”Suomi luovuttaa juutalaisia Saksaan”, tiivistää sen, mitä muiden muassa Elina Suominen (Sana) ja Hannu Rautkallio ovat keroneet yksityiskohtaisesti jo vuosikymmeniä sitten. Tämän Haapanenkin toteaa. Teksti ei näin juuri sisällä uutta, mutta tiivistää nykypäivän lukijalle vanhempaa, perusteellista tutkimustietoa. Tiivistämisessäkin ehkä nykyistä suurempi kriittisyys ei olisi ollut haitaksi. Haapanen ei juuri käy keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa, eikä näin osoita, miten hän mahdollisesti tarkentaa tai kiistää aiempia tulkintoja. Muutamissa kohdin hän kuitenkin pohtii, onkohan asia todella näin, mutta pohdinta ei johda asioiden syvällisempään selvittelyyn. Muutamissa luvuissa käsittely irtautuu juutalaisten vaiheiden tarkastelusta ja keskittyy sotahistoriaan.

Teoksen päättää lyhyt osio ”Suomalaiset SS-miehet ja juutalaiset sotavangit”. Siinä Haapanen kysyy aluksi, surmasivatko suomalaiset SS-miehet juutalaisia. Kysymyksen lähtökohtana on kirkkohistorioitsija André Swanströmin kiistaa herättänyt teos *Hakaristin ritarit* (2018), jossa Swanström vastasi kysymykseen myöntävästi. Haapanen on epäilevällä kannalla ja viittaa – *Helsingin Sanomien* uutisen kautta – Kansallisarkiston asiasta tekemään selvitykseen (kattavin versio on Lars Westerlundin *Suomalaiset SS-vapaaehtoiset ja väkivaltaisuuudet 1941–1943*). Koska suomenkielinen versio ilmestyi jo joulukuussa 2019 ja suppeampi englanninkielinen versio saman vuoden alussa, on outoa, ettei

niitä ole käytetty lähteenä. Sivulla 189 Haapanen tosin mainitsee selvityksen englanninkielisen nettiversion.

Viimeisen osion toinen luku käsittelee vähemmän tunnettua juutalaisten sotavankien kohtaloa ja kohtelua, joista olisi ollut kiinnostavaa kuulla tarkemmin. Nyt teksti on paikoin referaattia Jukka Lindstedtin artikkelista ”Juutalaisten sotavankien luovutukset” vuodelta 2004. Päätösluku, jossa SS-miehistä ja juutalaissotavankeista siirrytään Suomen armeijan riveissä taistelleista sotilasta kertoviin anekdootteihin, kytkee teoksen alaotsikkoonsa, Suomen juutalaisten tarinaan, mutta jää samalla irralleen osion muista luvuista ja edellisen osion pakolaistemasta.

Tekstin lehdistöön perustuvissa osissa on lukuisia epätarkkuuksia. Muutama esimerkki. Modernin sionismin perustajiin kuuluva Theodor Herzl ei ollut paroni (s. 35). Julkaisua nimeltä Uusi juutalainen vuosikirja (s. 44) ei ole olemassa. Venäjän sisällissodan aikaiset juutalaisvainot, pogromit, eivät alkaneet vasta elokuussa 1919 (s. 44), vaan yli vuotta aiemmin. Puna-armeijan lehti oli nimeltään *Krasnaja Zvezda*, ei Krasnaja Svesda (s. 47). Feliks Dzeržinski (ei Dshershinski) oli elämänsä lopulla (1924–1926) kansantalouden korkeimman neuvoston puheenjohtaja, toisin kuin tekstissä väitetään. Valerian Kuibyšev (tekstissä Kiribishev) oli tuolloin varapuheenjohtaja. Keisari-Venäjällä ei ollut Wekselin kuvernemintia (s. 48). Mahdollisesti kyse on Varsovan kuvernemintista.

Kokonaisuutena teos ei ole Suomen juutalaisten vaan ensisijaisesti Suomeen 1930-luvun lopulla tulleiden juutalaispakolaisten tarina. Kirjaa voi kritisoida monista puutteista, mutta voi myös miettiä, mitä annettavaa sillä on. Ensinnäkin rakenne panee miettimään historian kirjoittamista. Olen edellä kritisoinut teosta hajanaisuudesta ja siitä, ettei otsikko oikein vastaa sisältöä. Toisaalta historian tapahtumat ovat hajanaisia. Haapanen pakottaa näin lukijan pohtimaan kysymystä siitä, mitä historia oikeastaan on ja miten siitä tulisi kirjoittaa. Teemaa tuntemattomalle lukijalle kirja on eräänlainen hakuteos, josta voi aloittaa, mikäli haluaa tietää juutalaisten vaiheista Suomessa 1930–1940-luvuilla. Tarkemmat tiedot on kuitenkin etsittävä muualta.

Teuvo Laitila, dosentti, FT
Itä-Suomen yliopisto